

Маркуша. Його книги «Юліана», «Марамороські оповідання», «Лист матері», «Світанок Тисі усміхнувся», шкільні підручники, переклади відомі по всій українській землі. Слава Олександру Маркушу - борцеві за кращу долю народу, за незалежність нашої єдиної матері - України. Мушкетик, Дрозд, Кравченко, Мовчан, Лупій, Ринарук, Сердюк, Черногуз»[7].

1. М.28 октябрь - день свободы // Наш рідний край. - 1923. - №2. - С.1.
2. Данилюк Д.Д. Популяризація історії Закарпаття на сторінках журналу «Наш рідний край» // Тези III народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Олександра Маркуша. - Хуст: Просвіта, 1991. - С.13.
3. Поп В.С. Олександр Маркуш з нами // Стежкою до світла / Автор-упорядник І.Губаль. - Ужгород: Закарпаття, 1995. - С.176.
4. Там же. - С.177.
5. Там же - С. 176.
6. Цифра М.М. О.І.Маркуш - шкільний інспектор // Тези III народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Олександра Маркуша. - Хуст: Просвіта, 1991. - С.3.
7. Поп В.С. Олександр Маркуш з нами // Стежкою до світла / Автор-упорядник І.Губаль. - Ужгород: Закарпаття, 1995. - С.178-179.

М.О.Белень, О.М.Белень.

Юристи, політики, меценати

(Брати Юлій і Михайло Брацайко).
Короткі біографічні дані та уривки до
портретів записаних зі слів очевидців.

ЮЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ БРАЦАЙКО. 1879-1955.

Адвокат. Доктор права. Редактор,
Видавець. Меценат, просвітянин.
Культурний, громадсько-політичний діяч.
Депутат Союму Карпатської України.

Початкову школу здобув у с.Глибоке Ужанського комітату. Вчився у Мараморош-Сигетській та Ужгородській гімназіях. Закінчив Будапештський університет. Наприкінці 1917 року по містах і селах Закарпаття виникають Народні Ради. Очевидно, вперше у Хусті (2 листопада 1917) проведено сходи громадян, на яких виступав Ю.Брацайко з роз'ясненнями політичної обстановки, що склалася після Першої світової війни. До кінця австроугорського панування (1919) Ю.Брацайко працював адвокатом у Хусті та Ужгороді. Цього ж року на Всенародному конгресі з братом Михайлом (21 січня 1919, Хуст) вони стають провідними діячами, які закликають до об'єднання Підкарпаття з незалежною Українською державою. 9 травня 1920 року на установчих зборах товариства "Просвіта" обраний головою. Скликав три Народні Ради у Хусті, але намагання досягти мети про об'єднання з українськими землями були марними, тодішня політична ситуація обмежувала всі кроки до здійснення. Був заступником голови Центральної Народної Ради в Ужгороді, яка в травні 1919 р. закликала до об'єднання з Чехо-Словацькою. Того ж року став членом Директорату (1919-1920), у якому відповідав за торгівлю. В 1920-1939 р. працював адвокатом в Ужгороді. Приймав активну участь в українофільському русі. В 1920 р. заснував Руську хліборобську партію, а також допомагав організувати Підкарпатський банк. Був головою спілки адвокатів Підкарпатської Русі, головою товариства "Надія", членом Центрального Комітету Народної партії, головою комісії з питань кордонів (листопад, 1938).

Депутат Союму Карпатської України (15 березня 1939). Після окупації краю Угорщиною у 1944 році заарештований "Смершем" НКВС і до лютого 1946 р. "проходив" перевірку контрозвіткою того ж "Смершу".

МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ БРАЩАЙКО 1883-1969

Адвокат. Доктор права. Публіцист.
Меценат, просвітянин.
Культурний, громадсько-політичний діяч.
Депутат Союму Карпатської України.

Загальну школу закінчив у селі Нанкові і Хусті (1896-1900). Гімназійні студії в Ужгороді – шість класів і наступні два класи в Мараморощьськім Сигеті. Університетські студії пройшов у Клузі (Коложварі) та Відні. Диплом доктора права одержав у 1910 році. Адвокатський іспит склав в Марошвадаршелі (Румунія). У 1913 році відкрив адвокатську службу у Рахові (1913). Служив у війську (1913-1918). У 1920 році приїхав в Ужгород. Організував Хліборобську партію, був її секретарем і головою. Редактор часопису "Руська Нива" (1922). Відкрив адвокатську контору в Ужгороді (1923), де жив і працював М.Брашайко зі своїм старшим братом Юлієм пропагував і відстоював українську орієнтацію на Підкарпатській Русі. Був головою Народних Рад у Сигеті (грудень, 1918), у Хусті (січень, 1919). Хустська Рада послала його до уряду Західноукраїнської Народної республіки (м.Станіслав, Галичина) з проханням про об'єднання краю з українськими землями. Допомігав організувати Християнсько-Народну партію. Був її головою (1923-1938). Редактор газети "Українське слово". Видавцем його був брат Юлій. У 20-х роках – директор Руського театру і член Ужгородської міської Ради. Обраний головою "Шкільної Матки" русинів. Член товариства "Просвіта" та українсько-фільської фракції Центральної Народної Ради. В добу автономії став членом виконавчого комітету Українського Народного Союзу (січень, 1939), депутатом і членом Президії Союму Карпатської України (лютий, березень, 1939). М.Брашайко зачитував маніфест (15 березня 1939), який проголосив незалежність Карпатської України.

Троємж провідних політиків, творців історії Карпатської України брати Брашайки посідають одне із чільних місць не тільки як прогресивні громадсько-політичні ідеологи тогочасся, але й глибокомислячі культурологи на ниві просвітиництва. Мінно сформованих, високоосвічених європейського рівня інтелектуалів, неординарних меценатів, глибокообізнаних у мистецтві інтелігентів вражають і нинішніх сучасників.

В цій коротенькій статті я зобов'язаний перед часом історії розповісти почуте від сучасників і очевидців про добродійв Брашайків.

Пригадую чудову весну 1967 року (II-курс моїх штудій в Ужгородському училищі прикладного мистецтва) вчитель по малюнку, професійний художник з освітою Празької Академії мистецтв Вільгельм Берез (1915-1999 рр.) на уроці рисунку виставляв описки з портрета натурника, і на одному з малюнків виставив 4 і тихо сказав : - "невже Брашайко ?.. Пішов по класу далі... виставив описки і знов повернувся до портрета "Брашайка"... і буває ж таке-вилитий Брашайко ! Трохи постояв і зійшов з класу.

Ми переглянулися один на одного й собі пішли на перерву... Після перерви студент (ужгородець) заметушився і спитав Вільгельма Степановича – хто такий Брашайко ? Щоправда одні вже стояли за мольбертами, другі кудись пересували стільці, інші щось виймали і клали в свої робочі сумки і нарешті клас заспокоївся.

І в цей час, як ніколи, Вільгельм Берез, спокійно, розважливо розповів нам про випадок : як КДБ, служба її підрозділів не дозволили відвідати приватний будинок Брашайків на Ленінградській набережній в Ужгороді. Одесити, що приїхали погостювати у місто (кінооператор і декілька артистів) дізналися, що в помешканні "буржуазних націоналістів" є багатюща музейного рівня колекція дорогоцінного китайського фаянсу. Очевидно, це сталося невипадково. Слухи, домисли, начебто припущення поріднилися з реальністю і кіношникам хотілося відзняти на плівку справжні скарби антикваріату, який брати збирали десятки років.

Хто-зна чи не готувалася акція на пограбування за сценарієм викрадення книг з бібліотеки Мукачівського монастиря, аби поменшало історичних джерел про історію і культуру в краї ?..

Однак приватне зібрання мало численні живописні твори професійних художників реалістів з Угорщини, Чехії, Словачії,

Польщі, Румунії, Німеччині. Яскравим підтвердженням того, що збирання колекцій було великим організовано з остатку збірки виставку-продаж, яка проходила в залу художнього музею ім. Й. Й. Бокшая в Ужгороді (1998 р.). Я відвідав цю виставку, вона переконливо засвідчила дисципліну елітарною, інтелектуальною й глибокопланованою була родина братів Брацайків.

Вони, як ніхто інший, на культурницькій ниві збирали вишукані твори мистецтва. Мріяли якнайширше увіковічити епоху тодішньої доби. Дух і помисли творчої інтелігенції, аби будь-який малообізнаний глядач в майбутньому побачивши міг зрозуміти: глибину шани, погорду за свій народ, край і якою була патріотично навіштована по-європейськи вихованою місцева інтелігенція. Як іноді буває: одні слухали, другі прослухали, а більшість не схотіли слухати про що йде мова. Я з самого початку дуже полюбив місто Ужгород і розповідь В. Береца мене схвилювала й вразила.

Звичайно, як тоді так і в наш збурений час (від спокою до назви злодія) твори мистецтва викрадали, вивозили, перепродували і т.д. і ніхто у цьому плані від кримінальних елементів не застрахований. Хороші твори не тільки подобаються, але й водночас до них "линуть" негідників руки.

Про ці та інші події не дуже охоче мені розповідав Василь Свіда, народний художник України, лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка (1915-1989 рр.).

Звичайно мені були малоірозумілі подробиці й тонкощі історії тогочасної політики. До речі і мій рідний батько частенько говорив про келечинського попа (священника) Волошина, яким був завзятим і розумним, що вся Верховина ним ся тішила... На третьому курсі навчання в училищі (жовтий падолист осені) Василь Свіда попросив мене позбавити горіхи з досить старого дерева у дворі його хати. Я погодився і ми разом на старенькій автівці "Москвич" поїхали до оселі майстра. Години через дві (я вже мився під душем, бо ж на гілках оріха багато насідає чорно-сірого пилу, який досить важко змивається з рук) Василь Іванович запросив до столу повечеряти. Слід сказати, що з числа своїх учнів Белень був його улюбленцем і мені всі заздрити. А саме: все, що він мене просив я старався зробити швидше ніж на це сподівався. За смачною трапезою підмаженої картоплі з домашньою ковбасою і чарчиною перцівки, я подумав і наважився попросити вчителя розповісти про легендарну сім'ю Брацайків, Василь Іванович відповів:

"Михайліку, ти ще молодий – це була складна і небезпечна політика. Мислячи їм дав волю, аби робити так у краї, щоб відвиринцям було добре... Про автономію я багато чув і читав, а про якусь окремишню державу говорилося менше, бо то все робилося доста на посібі. Про участь Брацайків у сім ділі після війни розповідали всюди, але поспішки". Потім Василь Іванович запропонував ще по одній чарчині і продовжив: "Розумієш, то були дуже тяжкі часи, політики вадилися (сварилися), як газдове на межі оранки". Газети писали всячину, дуже багато було недоброго межі людьми. На Закарпатті все ся шось міняло (політиками і до нової чеської влади народ зважав нелегко... Після війни я знав і частенько бачився із молодшим Брацайком, але ніколи з ним не спілкувався. Це ж були зовсім інші часи, інша політика. Їм приписували все можливе й неможливе. Їх боялися (сім'ю Брацайків), про них розповсюджували нечувану брехню й пітки. Якщо хтось і спілкувався з молодшим Брацайком, то дуже делікатно, обережно. Своім зовнішнім виглядом вони мені нагадували симпатичних, культурних чесних панів банкірів, або хочось професорів чи великих комітатських столоначальників.

Майже кожний ужгородець старшого покоління знав про них, як за особливо начитаних і розумних людей. Всьогодадувалися, що вони невинно постраждали, бо такі люди не могли робити зла народу, їх не треба було кивати (чіпляти). Вони мали дуже багато всяких художніх речей і шкода, що те все мало хто видить (бачить) то би треба було давно здати у музей, хай би люди виділи ту красу". Я слухав що розповідь, і час промайнув дуже швидко. Василь Іванович легко кашлянув, жартував покрутив головою, усміхнувся і сказав:

"Добре, Михайліку, надворі темнісі, біжи на Радванку в гуртожиток і готуйся на завтра – друга і третя пари різьба і композиція будуть виставляти оцінки... але прошу тебе, будь розумний, те, що ми говорили – ти нічого не чув, згадаєш колись на старість свого життя..."

Про сім'ю Брацайків дещо дізнався від народного художника України Антона Кашпая (1921-1992 рр.). Будучи поважним гостем на моєму весіллі (1974 р.) я час від часу розпитувався у нього чи є в Ужгороді багаті приватні збірки мистецьких творів? "О, шановний колего - відповів Антон Михайлович, я мав щастя й бачити – це знаменита сім'я Брацайків! Всього один раз відвідав що сім'ю і то з їхніми знайомими. По суті тільки після війни я серйозно взявся за мистецтво, а до того... довга історія розповідати." Друже, це була

прекрасна інтелегентна сім'я – зразок для ужгородців. Хоч в житті із них мені ніхто і нічого не допомагав, але скільки добра вони зробили для інших, на такі поступки, колего, треба родитися або так любити свою справу і свій край. Ми, ужгородські художники не могли ближче здружитися з цими людьми, на це були свої причини. Брашайків боялися і глибоко шанували й мої вчителі

Й.Бокшай і А.Ерделі – підкреслює Антон Михайлович. Чеська влада і мадярська їх поважали хоч то були різні напрямки в житті, але Брашайки всюди були людьми з великої букви і я десь у глибині душі і по зовнішності хотів бути схожим на них... Я можу багато чого розповісти цікавого але... Магдочку, бережи, вона в тебе справжній талант". Шкода, що пізніше, багато років потому не зачепив цієї теми взагалі про всіх діячів Карпатської України, бо ж наслухався цих історій і від інших ужгородців.

І останнє, логічно обґрунтовуючи політичні колізії тогочася, висвітлення проблем в періодиці у стосунках з владою, широкомасштабні виступи братів Брашайків на її шпальтах – чітко відсумовують головні риси характерів та світоглядний рівень згаданих лідерів.

Я порівнюю тодішню і нинішню правдивість очевидців у тому, що загальна думка, яка побутувала у сфері політичного і культурного сподвижництва повністю розкриває хід історичного та ідейного творення Карпатської України. Однак, незаперечним є й те, що у відбиток часу і впливу цих постатей у свідомості прогресивної інтелігенції ставалися з кожним виступом у пресі на щабель вище у патріотичному вихованні майже всіх жителів краю.

Будучи мало обізнаним про діяльність Юлія і Михайла Брашайків, їхніх політико-правових, громадсько-культурницьких переконань на Закарпатті – радю, що і мені судилося бодай, хоч дещо дізнатися на яких засадах зростали ідеологічні позиції лідерів тієї історичної доби.

З свого боку глибоко обмірковуючи життєдіяльність згаданих постатей, як митець-професіонал пропоную : будь-які витoki по історії рідного краю, імена визначних дієвих осіб, потрібно якомога більше і ширше, як це робиться сьогодні, досліджувати й увіковічувати засобами образотворчого мистецтва.

Зокрема : було б доцільно (на мій погляд) керівництву інституту Карпатознавства УжНУ звернутися офіційним листом до міського голови Ужгорода з проханням надати дозвіл по

встановленню меморіальної дошки братам Юлію і Михайлу Брашайкам на головному фасаді будинку де проживала сім'я відатних діячів Карпатської України. Я, зобов'язуюсь створити і виконати в натурі прононовану ідею майбутнього скульптурного твору. Мені здається, що такими культурницькими заходами, ми – творча і наукова інтелігенція ще більше спонукатимемо викладу і студентську молодь до витоків з історії рідного краю.